

SZÉNÁSI FERENC
N. N. mester naplójából

Meglopjuk egymást. Én is meglopom modelljeimet, nyomorúságos óradíjat kínálok nekik. Ezt az unott arcú, méla kamaszt is potom pénzért fogadtam föl, pedig sejtem, tudom, érzem, hogy fontos jelentést adhat majd képemnek. Rég nem szégyeltem már, hogy szűkmarkú vagyok. Úgy tekintem, mintha közvetítenék. Visszautalom a szégyent annak, aki nekem is méltatlan vételárat ad. A modellek pedig beérik ennyivel, a fiú apja sem alkudott, félt, hogy a fölkinált keveset is elveszítheti.

Jobb arcot aligha találhattam volna, most mégis küszködöm vele, mert munka közben megváltozott. Közöny helyett sanda tudatosságot mutat. Kérhetem én a fiút, hogy valami rosszra, valami lehangolóra gondoljon, makacsul rám figyel. Nem a saját arcvonásaira vigyáz, az én belső rendemet fürkészi. Gyenge pontot keres rajta. Gondosan puhatolja, hol kezdhetné ki. Szívós kitarással próbál a bizalmamba férközni.

Hamissá kezd válni a portréja. Hazudni kezdenek eddigi ecsetvonásaim. Az ajak szerencsés kézzel meghúzott, egykedvűen biggyedő vonala a valóságban most célratörően keskenyű fészül, a fakósárga, sima arcfelületre vékony, töprengő ránc rakódik, a sokatmondóan üres tekintetbe szánalmas ravaszság tolakszik.

Csak gyakorlott modellnek engedem, hogy póz közben beszéljen. Aki tapasztalatlan, arcjátékkal kíséri szavait. Eddig a fiú is engedelmesen hallgatott. Tegnap azonban kérdeztem tőle valamit; gondoltam, hátha így visszatérítem magához. Hosszan, bőbeszédűen válaszolt. De csak szóban nyílt meg, lélekben gondosan bezárkózott. Arcát, amely régóta nem volt már unott, most maga fegyelmezte, aggályosan ügyelt, nehogy leolvassak róla valamit. Megörültem a váratlan fölfedezésnek. Beszélj csak, gondoltam, ha így tudsz sokatmondóan üres maradni. Pedig munka közben a legkisebb zaj is gátol. Most is így van. Végre tanulmányozhatom a hitelessé visszavetett arcot, óvatos ecsetvonásokkal keresgélhetem, tapogathatom a semmi mögött megbúvó karaktert, s talán magam is megérthetem végre, mi az, amit képpemmel ki akarok préselni magamból, ám a folyamatos beszédhangtól nehezen tudok dolgozni. Eszembe jut csendtől irtózó barátom, aki még vászon elé állva is

zenét keres, gondosan kiválasztja a témájához illőt. Készülő művét kész művel segíti világra. Ez melyik zenedarab képi átirata, szoktam kérdezni tőle tréfásan, amikor megmutatja a végeredményt. Engem azonban ez az ihlető fecsegés is zavar.

A csaj ..., a pasi ..., csúzlit fogtak rá ...

Ki tudja, filmet mesél-e, vagy egy ismerőse, rokona alvilági esetével traktál. Ha figyelnék, sablonosan eredeti kamasz szókinéséből talán mást is megtudhatnék róla, mint amit unott arca festményemnek kínál. Ám ez az arc többet mond minden másnál, valami fontosat, valami felszínre kívánczót. Most, hogy újból merev, és eltűnt róla a sanda ravaszság, talán egy árnyfolttal, vagy épp egy fénypásmával meg is ragadhatom titkát. Mindenesetre már az is nagy eredmény, hogy kiigazíthatom a vásznon a belopózott, félrevezető árnyalatokat, visszatérhetek az eredeti, sokjelentésű, talányos semmihez. Amennyire csak lehet, ki kell kapcsolnom beszédét.

... na jó ..., csakis ..., á, dehogy ...

Nem szabad a szavakra figyelnem. Koncentrálnom kell. Ám úgy, hogy véletlenül se maradjon a képen az akarvacsinálás bélyege. Csak az ecset útjára figyeljek, de ne én parancsoljak, legyenek félig öntudatlan, és engedjek a vonalak és színek rejtett utasításának. A formák vezessenek, a formákat pedig belső készítés csalogassa elő, valami, ami belőlem indul ki, és hozzám érkezik el. Valami, ami apránként, nagyon lassan, folytonos küzdelem árán fölfedi előttem, hogy mit is akarok. Aztán, ha már kitisztult a gondolat, tudatosan is járathatom az ecsetet.

Kezem önkéntelenül a tompa színek felé indul a palettán. Füstszínbe hajló mentát keresek. Két gyors mozdulattal kikeverem, áttetsző halványan a vászonra viszem, a koponya és az arc hiányzó vonalait rajzolom meg vele. Az arcbőr sápadtsága tört baritsárgáért kiált, a kétoldalt fölsejlő elevebb foltot sem hazudhatom pirospozsgásnak, a sárgát csöppnyi lazacvörössel kell élénkítenem. A haj és a két szemöldök sötétje is inkább bágyadt ólomszürkét kíván, nem pedig telített, fénylő feketét, és a vizenyösen barna szembogárnak is csak fáradt ekrü szemfehérje adhat kontrasztot. Színnevek..., egy-egy fogalmi támasz..., a szín több mint név, több mint szó, és különben sem monokromiával, hanem összbenyomást adó színegyüttesekkel kell dolgoznom, vagy még inkább – ahogy a mester mondta – színvegyületekkel.

Úgy látom, a színekkel jól bánom. Azt vetítik vissza, amit a fiú arcán látok és lelke mélyén elte-

metve érzek. A vonalak azonban mást mondanak. Hiába követik a modell fejének szabályos, kerek formáját, nem találkoznak a színhatással. Torzítanom kell rajtuk, ahogy a híres szobrász torzított egyszer egy szoborcsoport mellékfiguráin, melyeket kőfaragói lélektelenül pontosra formáztak. Ki tudja, hányadszor, most is azt kell látnom, hogy a formák nem másolva, hanem interpretálva lesznek igazak, a képen a fiú csak látásom által lesz hiteles. Csak megváltoztatva érhetem el, hogy ne legyen a vászonra rögzítve, hanem kiemelkedjen síkjából, és itt járjon közöttünk a térben. Néhány mozdulat még, néhány apró változtatás, és célhoz érek.

Így. S most a félig öntudatlan állapotból vissza az érzéki világba. Józanul, de mégis izgatottan, már-már kívülről tárgyilagossággal föl kell mérnem, mit művelt idáig bensőm és kezem.

Elsőre a felületes ecsetvonások tűnnek ki, szembezők elnagyoltságukkal. A sietve fölvitt, vagy fontolgatva odaigazgatott, árulkodóan materiális festéklabdacsok. Az érzelmek túlon túl közvetlen lenyomatai. A nyersen maradt, képivé nem vált gondolat. Ám ahogy apránként, feszült figyelemmel, az önkívület felé vissza-visszaszökve javítgatom őket, lassan fölsejlik, megnyílik a kép tágabb világa, s a formák újat adó, váratlan egészzé állnak össze. Meglepődve ismerem föl bennük emlékeim mélyen megbúvó jeleneteit. A fiú alakjában lassacskán réges-régi felnőttek élednek újjá. Ifjúkorom fásult járókelői, akikkel ritka nyugati útjaimról hazatérve, elsőként találkoztam szembe; hűvös tekintetű hivatalnokok, akik indulás előtt kellelten fensőbbiséggel adták át útlevelemet; ingerült buszvezetők, eladók, szerelők, akik választott munkájukat kényszeredetten végezték; ügyeikkel egymáshoz forduló, akik mind-mind terhére voltak egymásnak; no meg az eszmélkedő taxisofőr, aki a változás mómora után, 1990 telén öntudatosan vágta a szemembe: „Uram, nekem nem kell a szabadság”. Igen, a legvidámabb barakk kedvetlen, eltompult lakóit ismertem föl ebben a fiúban! Ők lappangtak titkon és érlelődtek képpé tudatom legmélyén, s most hosszú évek után, kiteljesedve feszíteni kezdtek, hogy előtörhessenek! Ők tola kodtak vász namra, akik meghasonlott kedvvel jártak-keltek a világban, mert nem tudták, hogy lág eré letükben szabadon választott munkájuk is kényszermunkává lesz. Ők, a tehetetlenné züllesztett és a tehetetlenség kényelmébe visszavágyó életfogytig foglyok. Akiknek arcára az állandó sértődés bélyegét nyomtatta a kor.

Ezt a múltat őrizné az én fiúmodellem is? Vagy a csüggeteg sértődés eredendően kamaszvonás, és az akkori felnőtt sértődöttek megrekedtek az infantilis létben? S most, amikor felnövekedniük késő, a biztonságos gyermekkort követelnék vissza? Ha így van is, ez a fiú felnőttébb már náluk. Erre vall – igen, akkor hát erre vall – a szemében megvillanó sanda tudatosság. A tehetetlenségre adott éles ellenválasz: a cselekvés zabolátlan hite. A gátak alól felszabadult, gátlástalanul felszökő akarat.

De vajon mit kívánhat tőlem ez a múltarcú és újhítt legényke? Most, hogy úgy látszik, nemcsak arca, történelmi előélete is szerencsésen fölkerült vász namra, bánni kezdem, hogy nem hallottam, mit mond. Mai lénye, fogolylelkű őseinek utóélete is érdekelni kezd. Az önkívület hangfüggönyén át ilyesféle szavai jutottak fülembe: *elfogyott a pénz ... , a bankból ... , bízott magában ... , löni se lehetett vele ... , kinek ártott volna? ... , a jó szíve nem engedte ... , nem is tartják fogva...* Lássuk hát, mire juthatok ezzel a pár megragadt foszlánnyal. Bűnügyről van szó, nem vitás, és az is nyilvánvaló, hogy ez a bűnügy csak szárnalmas kísérlet maradt, egy jámbor lélek esetlen próbálkozása, aki fegyverével, ha ugyan fegyver volt, legfőljebb ijesztgetni tudott, s akit igencsak ártalmatlannak ítélték, ha már nem is tartják fogva. A sértődöttek egyike lehet, fogolylelkétől félig megszabadult, félig gyermektudatban rekedt felnőtt, aki a tehetetlenség megszokott világa és a cselekvés új korszaka között nem tudott különbséget tenni, és az újat régi önmagával próbálta élni. A rászakadt inségben most is a közös senkiföldjét kereste, ahonnan a legvidámabb barakk idején jó lelkiismerettel vihette, ami kell: a pénz arc nélküli birodalmából, a bankból próbálta szükséges részét kivenni. Arról, hogy az új módszerhez újféle ember kell, túlságosan keveset tudott, a különbséget csak technikai részletnek gondolta. Meglehet, ő az a korgó gyomru szerencsétlen, akinek a gyorsan közbelépő biztonsági őr végül maga adott egy szendvicset; vagy az a rokkant szívbeteg, akit felesége újabb infarktustól féltett, s a tetthelyhez érve ő húzott álarcot és fogott álpisztolyt helyette. A fiú gyöngéden mentegeti, de méltóságot is próbál kölcsönözni neki, gyámoltalan kis figura helyett magában bízó, tudatos emberré igazítja át. Apjukról szoktak efféle, kényszeres büszkeséggel beszélni a magukra hagyott kamaszok, hajlamos vagyok hát azt hinni, hogy mégiscsak családi történetet mond.

– Akkor hát segít eladni a sztorit?

Váratlanul hasít a csöndbe a fiú kérdése. Tekinthetném igazolásnak is, lám, jól következtettem a mondatfoszlányokból, parancsoló jelentése azonban nem enged a múltban időzni, kíméletlenül a jövő felé taszít. Ez a fiú fizetséget kér, többet és másfélét, mint a megegyezései óradíj. Váltam jóval több pénzre türelmém. Mert hisz miből állhat nekem, csak szólnom kell kenyeres társaimnak, a plakátokról letekintő, hódító íróknak, vagy az arctalanul is igéző filmrendezőknak: ne törjétek tovább a fejeteket, házhoz jött a pénz hozó, nagy ötlet. Meg kell hagyni, ügyesebben dolgo-

zik, mint apja, nem fog rám álpisztolyt, a lélektan élesztett fegyverével zsarol. Olcsón adta magát: tessék, most kárpótoljam. És igaza van, megloptam, tartozom neki ennyivel. Arcából én már kiolvastam egy történetet, őt mintázva megértettem és elmondtam valami fontosat, aláírhatom művemet, megkaptam tőle azt, ami legtöbbit számít nekem. Hozzásegítem hát én is ahhoz, amit ő legtöbbitre tart. Igen, szólok a rokonmesterségek fogékony művelőinek. Egyszerre mindnek. Közreadom munkanaplóm róla írt sorait, és megtoldom egy hirdetéssel: A KÍNÁLKOZÓ SIKERSZTORIT GYAKORLÓT FELHASZNÁLÓNAK KÉRÉSRE KIKÖZVETÍTEM.

BAK RITA

Vastér

*Sorban a dárdakemény arcok haptákban örülnek.
Kőmosoly izzik méla szemükben.*

*Véges a fényteli nyári idő.
Vasterek érnek a mélyig,*

*Rézkakas éjszaka sávján
Tüllben a lány tétova szélben lépdél a semmi felé.*

Külvárosi alkony

*Alkonyi peremkerületben
ablakok roló-pillája rebben.*

*Tompa üvegszemük
lassan lecsukódik.
Alszanak már a
pupillába hasító neoncsövek
a paneliskolák folyosóin.*

*Már esik le a nap.
A hold emelkedik.
Az utazó cirkusz
lövöldéjében egy
prémkabátos férfi
puskával lödöz
a csillagokra.*